

Інтерактивні методи як інноваційна складова сучасної дидактики

Ольга Комар

Доктор пед. наук, професор

Уманського державного

педагогічного університету

імені Павла Тичини

У сучасному інтелектуальному суспільстві велика надія покладається на інноваційну підготовку майбутнього вчителя, оскільки студент педагогічного навчального закладу постає як одна з найважливіших постатей суспільства, адже значно простіше і дешевше трансформувати у самосвідомість майбутнього вчителя необхідні національно-культурні та морально-психологічні цінності, ніж намагатися змінювати сформовані установки досвічених учителів.

Сучасні ВНЗ прагнуть до такої підготовки майбутніх вчителів початкових класів, коли навчальний процес суттєво відрізняється від традиційної радянської підготовки і стилем, і змістовим наповненням, і абсолютно новими дисциплінами тощо, але при цьому за традицією головними залишаються питання «що вивчати», «яким чином навчати», «як зацікавити учнів до навчання». Ми згодні з думкою Н.Побірченко, що «Жодний найталановитіший учитель не встигає за розвитком науково-технічного прогресу»[10,с.21]¹. Тому головним питанням порядку денного при підготовці майбутніх учителів початкових класів є опанування ними уміннями і навичками саморозвитку особистості, що значною мірою вирішується шляхом упровадження інтерактивних технологій, організації інноваційного процесу навчання у ВНЗ.

Про педагогічні здібності, про особистість учителя написано немало книг класиками педагогіки [К.Ушинський, А.Макаренко, С.Шацький, Ю.Бабанський, Ф.Гоноболін, В.Сухомлинський та ін.] та сучасними вченими

---

¹ Побірченко Н.С. Підготовка студентів до застосування інтерактивних технологій на уроках у початковій школі/ Підготовка майбутніх учителів до застосування нових технологій навчання у початковій малокомплектній школі: Монографія / Н.Г.Баліцька, О.А.Біда, Г.П.Волошина та ін; За заг. ред. Н.С.Побірченко. – К.: Наук. світ, 2004. -125с.

[В.Бондар, І.Зязюн, О.Коберник, В.Кремень, Л.Коваль, В.Кузь, О.Савченко, О.Пометун, Н.Побірченко, Д.Пащенко, І.Шапошнікова та ін...]. «Гуманність і складність професії учителя зумовлюється специфікою об'єкта праці – дитиною, її унікальністю та неповторністю; метою формування освіченої, високорозвиненої, культурної особистості, суб'єкт-суб'єктними відносинами у процесі навчання як сфери безпосереднього контакту та взаємовпливу вчителя і учнів. У добу інтенсивного розвитку інтеграційних соціально-педагогічних і освітніх процесів природним стало поєднання соціальних та педагогічних функцій учителя. І тому учитель – це мислитель, громадський діяч, спеціаліст-фахівець, який здійснює навчально-виховну роботу з учнями школи щодо забезпечення їм освітнього рівня, розвитку та вихованості відповідно до соціального замовлення, власних інтересів і потреб кожного з них[9,с.947]²

У процесі роботи над дослідженням ми вияснили, що в сучасній педагогічній науці і практиці існує два різних суперечливих один одному погляди на навчально-виховний процес і роль учителя в ньому. Одні педагоги прихильні до думки, що учитель є головною фігурою навчального і виховного процесу – суб'єктом, який направляє свою енергію (розповідає, демонструє, вказує, вимагає, застосовує дію голосу або інших видів впливу). Як правило, таку позицію займають і поводять себе вчителі, виховані за радянської доби і привчені до авторитарного стилю роботи. Інші ж дотримуються думки про те, що вчительська праця абсолютно соціальна: тільки вчитель своїми знаннями і методами роботи не впливає на колектив учнів. Людина формується як соціальна особа і співпраця в колективі має велике значення для становлення особистості. А.Макаренко у свій час з цього приводу зауважував: «...Виховання є процес соціальний в самому широкому значенні...З усім складним світом оточуючої дійсності, дитина входить в нескінченну кількість відношень, кожне з яких незмінно розвивається, переплітається з іншими відношеннями, ускладнюється фізичним і

---

² Островерхова Н.М. Учитель, с.947/Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.-1040с.

моральним ростом самої дитини»³[6, с.19]. Керувати таким складним процесом доводиться вчителю, а для вчителя початкової школи цей процес у багато разів складніший і відповідальніший, оскільки вчитель початкових класів навчає різним предметам своїх підопічних, проводить з ними виховні години, екскурсії, а, в цілому, з 8.00 до 13 години всередньому знаходиться у безпосередньому контакті з учнями. Тому велику роль у стимулюванні конкретних вчинків і дій учнів, їхнього навчання, виховання і спілкування відіграють методи, які застосовує вчитель у навчально-виховному процесі.

Методика роботи сучасного педагога певним чином відрізняється від методів роботи радянської доби. Характерною рисою педагогічної діяльності радянської школи було те, вона являла собою набір прийомів, направлених від педагога до учнів, від дорослого до дітей без всяких питань і заперечень. Взаємовплив учнів один на одного або не враховувався зовсім, або йому приділявся мінімум уваги. В сучасних умовах взаємодія учнів у процесі навчання є об'єктивною вимогою суспільства. Взаємовплив педагога і дитячого колективу не тільки не заперечує одне одного, а, навпаки, стає особливо дієвим і ефективним у своїй єдності. Характерною рисою педагогічної взаємодії учителя і учнів сучасної школи є запровадження у навчальному процесі інтерактивних технологій, які направлені на розвиток особистості учня не тільки безпосередньо від педагога, а й, що особливо важливе, від учнівського колективу.

Новітнє суспільство спонукає сучасну педагогіку пропонувати і застосовувати нові методи навчання, які базуються на реальних стимулах поведінки людей, і ті з них, які відповідають завданням педагогічно доцільної організації життєдіяльності дітей, використовують у педагогічній практиці, тобто, при навчанні. Для реалізації надання або вироблення певних знань, застосовуючи певні, в нашому випадку інтерактивні технології, викладач (вчитель) буде застосовувати методи навчання. Тобто, *через*

---

³ Макаренко А.С. Книга для родителей. – Соч., т.IV, с.19.

систему методів ми реалізуємо навчання за певними технологіями (курсів наш – О.К.).

Методи навчання є історичною і соціальною категорією, так як вони змінюються у процесі еволюційного розвитку суспільства. Поступово змінюються економічні і соціальні умови життя, реформуються навчальні заклади, вдосконалюється зміст освіти, змінюються способи діяльності педагогів і тих, кого вони навчають і, як наслідок, використовуються нові методи, або вдосконалюються традиційні.

Проблема методів навчання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній дидактиці. Вона й досі актуальна, так як виховання самостійно мислячих, творчих людей передбачає пошук нових шляхів і нових методів навчання. Саме методи навчання втілюють стратегічну глобальну мету суспільства – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Розглянемо різні підходи до визначення поняття «метод навчання».

За визначенням М.Данилова «метод навчання – це логічний спосіб, який застосовує вчитель, через який учні свідомо засвоюють знання і оволодівають уміннями і навичками»[99,23].

Ю.Бабанський визначав методи як «способи взаємодії вчителя і учнів, направлені на розв'язання завдань навчання»[15,34].

На думку М.Махмутова «метод навчання – це обумовлена принципами система правил педагогічної взаємодії, керуючись якими вчитель і учні вибирають прийоми і способи конкретних дій, які ведуть до поставленої мети»[236, 87].

«Методи навчання можна розглядати і як способи сумісної діяльності вчителя і учнів по досягненню конкретної навчальної мети» – читаємо у Б.Голуба [84,58].

Як «способи діяльності викладача, направлені на глибоке, усвідомлене і міцне засвоєння знань учнів, і такі, що забезпечують управління пізнавальною діяльністю школярів» визначає методи навчання С.Баранов [19,69].

З нашої точки зору, методологічний орієнтир в цих визначеннях поняття «метод навчання» в певній мірі близький до сциєнтистського, так як в них визначається і акцентується в основному необхідність засвоєння знань, умінь і навичок безвідносно до їх якісних характеристик. Звідси й закономірно, що вчитель або майбутній вчитель, який засвоює такі визначення методів навчання і робить їх керівництвом до дії, орієнтує весь навчально-виховний процес на засвоєння тими, хто навчається так званих ЗУНів (знань, умінь, навичок).

У 60-тих – першій половині 70-тих р.р. вчені поступово переходять від методичного напрямку в класифікації методів навчання до ідей активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається і застосування у навчанні відповідних методів.

Саме тоді радянський дидакт Є.Голант запропонував розподіл методів навчання на «пасивні» та «активні», залежно від участі учнів у навчально-пізнавальній діяльності. «Зрозуміло, що термін «пасивні» застосовувався умовно, оскільки будь-який спосіб навчання обов'язково передбачає певний рівень пізнавальної активності учня, інакше досягнення результату, навіть мінімального, неможливе. В даній класифікації Є.Я. Голант⁴ скоріше використовував «пасивність» як визначення низького рівня активності учнів, переважно репродуктивної діяльності при майже повній відсутності самостійності і творчості»[431,107].

Загально дидактичну класифікацію методів з урахуванням специфіки цілей і змісту навчання, особливостей способів його засвоєння, характеру пізнавальної діяльності тих, хто навчається поширив на процес навчання І.Лернер. Він докладно охарактеризував пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, дослідницький, частково-пошуковий чи евристичний методи, метод проблемного викладу[214,43-51]. Вчений дає своє визначення методу навчання і характеризує його як «систему послідовної взаємодії тих, хто навчає і тих, хто навчається, яка направлена на організацію засвоєння

---

⁴ Голант Е.Я. Методы обучения в советской школе. – М.,1957.

змісту освіти»[214,167]. Вчений має на увазі всі чотири елементи змісту освіти і відповідні їм способи засвоєння.

Саме І.Лернер запропонував у свій час модель методу навчання, яка являє собою систему таких взаємопов'язаних елементів: мета вчителя, діяльність викладання з притаманними йому засобами; механізм зміни особистості; результат навчання. За моделлю І.Лернера вчитель ставить перед собою дидактичну мету, яка обумовлює його діяльність наявними у нього засобами; діяльність і засоби вчителя призводять до появи мети учнів, яка визначає їхню діяльність наявними у них засобами; дії і засоби учня визначають об'єктивні внутрішні процеси, які ведуть учня до досягнення мети, тобто засвоєнню змісту освіти, а звідси й до змін особистісних якостей.[215]

Знаний український дидакт В.Бондар цілісно віділяє найбільш суттєві ознаки методів навчання:

- метод навчання – спосіб отримання інформації та оволодіння уміннями і навичками;
- спосіб діяльності вчителя і учнів, керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів;
- сукупність упорядкованих прийомів, дій, операцій, достатніх для отримання результатів спільної діяльності вчителя і учнів;
- спосіб і форма руху змісту навчального матеріалу за правилами індуктивної, дедуктивної, чи традуктивної логіки його розгортки.[36,79].

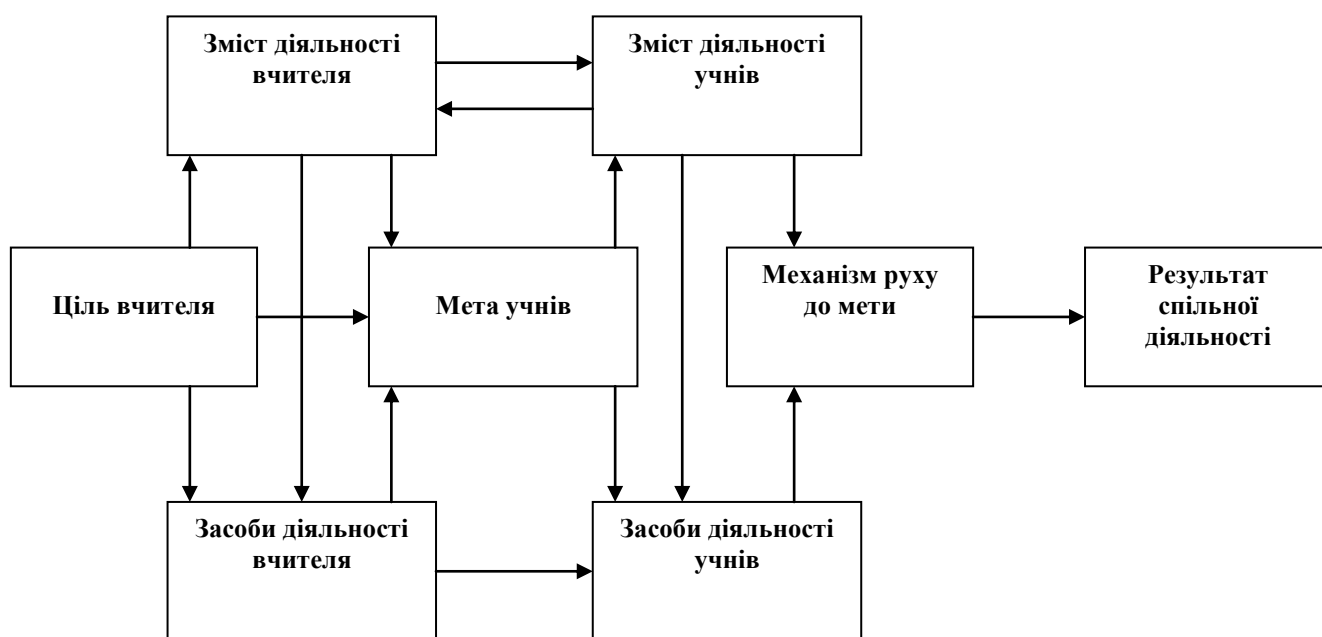
Найбільш суттєві ознаки методу навчання як мікродіяльності вчителя і учнів він відображає в схемі , яка у нас є під № 2.3.

В.Бондар робить висновок про те, що метод навчання – це мікро діяльність, до структури якої входять взаємопов'язані ціль, мета, зміст, спосіб засвоєння, форма співпраці суб'єктів навчання та результат. Метод навчання може бути покладений в основу проектування процесу навчання у

формі уроку, детального відпрацювання кожного кроку (фази) руху до кінцевої мети.

Схема № 2.3.

Структура методу навчання (за В.І.Бондарем)

Провідний спеціаліст в галузі дидактики О.Савченко у дослідженні сутності методів навчання наголошує на тому, що «...методи як дидактична категорія – багатовимірне поняття і можуть розглядатись з різних точок зору»[17,197]. Вона вважає, що «методи навчання – це способи упорядкованої взаємопов’язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань. Це визначення цілком достатньо відображає мету навчання та взаємодію суб’єктів шкільного навчання»[17,192-193].

Сучасні дидакти О.Пометун та Г.Фрейман в методиці викладання історії дають визначення методу навчання як «впорядкованому способу взаємодії учасників навчального процесу, спрямований на досягнення цілей і завдань шкільної історичної освіти»[240,109].

«...інтерактивними можна вважати такі методи організації спільної діяльності учасників начально-виховного процесу з метою обговорення того чи іншого питання, вироблення чи прийняття рішення, які здійснюються шляхом активної взаємодії суб'єктів цього процесу» – вважають автори посібника «Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора»[374,16].

В енциклопедії освіти О.Пометун найбільш повно, на нашу думку, охарактеризовує інтерактивні методи навчання. «Сутність інтерактивних методів навчання полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Це співнавчання (навчання у взаємодії та співпраці), в якому і вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від активних та «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем. Учитель у такій моделі навчання — лише організатор і координатор інтерактивної взаємодії. На відміну від активних методів навчання, які будуються на односторонній взаємодії (її організовує і постійно стимулює учитель). Інтерактивні методи навчання принципово змінюють схему взаємодії учасників навч. процесу.

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навч. процесу на ін., так і однієї думки над ін. У ході інтерактивного навчання учні вчать бути демократичними, вчать спілкуватися з ін. людьми, критично мислити, приймати продумані рішення. Такі підходи до навчання не є повністю новими для укр. школи: напр. у 20-і роки ХХ ст. існували методи проєктів, бригадно-лабораторний, метод змінних пар. Розробку елементів інтерактивного навчання ми можемо знайти в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70—80-х років (Ш. Амонашвілі, В. Шаталов, Є. Ільїн, С. Лисенкова), теорії розвивального навчання (В. Давидов, О. Дусавицький). У Західній Європі та США групові форми навч. діяльності учнів активно розвивалися та вдосконалювалися. Наприкін.

XX ст. інтерактивні технології набули поширення в теорії та практиці американської школи, де їх використовують при викладанні різноманітних предметів.

Інтерактивні методи навчання дають найбільший простір для само-реалізації учня у навчанні і найбільше відповідають особистісно-орієнтованому підходу. Вони орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної багатосторонньої комунікації, яка характеризується відсутністю полярності, і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Учасники такої комунікації більш мобільні, відкриті та активні. Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. Такими методами О. Пометун та Г. Фрейман вважають: груповий (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через співпрацю у малих групах); колективний (багатостороння взаємодія є полілогом, в якому бере участь кожен учень класу); колективно-груповий (коли робота малих груп поєднується з роботою всього класу). Груповий (кооперативний) метод передбачає навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навч. метою. Учитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Цей метод відкриває для учнів можливість співпраці зі своїми ровесниками, дозволяє реалізовувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями більш високих результатів засвоєння знань і формування вмінь. Він легко і ефективно поєднується з традиційними формами і методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання. Колективний (фронтальний) метод передбачає організацію однією людиною (здебільшого вчителем) діяльності цілого класу. Усі учні працюють індивідуально над одним завданням з наступним контролем результатів у всіх чи більшості школярів. За умов використання колективно-групового методу робота малих груп поєднується з фронтальною, зберігаючи основний принци інтеракції:

постійну взаємодію учнів між собою, їх співпрацю, спілкування, співробітництво.»⁵

Виходячи із сучасних уявлень дидактів А.Алексюка, В.Бондаря, О.Савченко, С.Гончаренка, О.Пометун, В.Галузяка, М.Сметанського, В.Шахова, Г.Фреймана та ін. про зміст поняття “метод навчання” як упорядкований спосіб взаємопов’язаної діяльності вчителя і учнів, можна визначити метод сучасного ефективного навчання за принципом інтерактивності. Відповідно до критеріїв класифікації методів навчання за характером взаємодії між тим, хто навчає і тим, хто навчається можна назвати інтерактивний метод навчання. На нашу думку *інтерактивний метод навчання* (курсив наш – О.К.)– це впорядкований спосіб активної суб’єкт-суб’єктної взаємодії між усіма учасниками навчального процесу, направлений на досягнення цілей і завдань освіти, який сприяє накопиченню в учасників соціального досвіду спілкування та освоєнню ними соціальних методів організації навчальної діяльності. Це визначення містить всі три ознаки методу навчання: мета – засвоєння змісту освіти, єдність викладання і учіння, тобто бінарність навчання і характер способу засвоєння, направлено на кожний елемент змісту освіти.

Виходячи з критерію взаємодії вчителя і учнів у навчально-виховному процесі, спираючись на положення І.Лернера, В.Бондаря, О.Савченко і враховуючи класифікацію Є.Голанта, розподіляємо (як О.Пометун та Г.Фрейман) методи навчання на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні.

При використанні пасивних методів учні виступають в ролі «об’єкта» навчання. Вони засвоюють та відтворюють матеріал, що передається педагогом - джерелом певної інформації (інколи такі методи, за І.Лернером, називають пояснювально-ілюстративними і репродуктивними). Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції-монологу, читання,

---

⁵ О Пометун Інтерактивні методи навчання .-С 357/Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.

демонстрації. Учні між собою не спілкуються і не виконують творчих завдань.

Якщо мова йде про активні методи, учні стають «суб'єктами» навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), питаннями від учня до вчителя і вчителя до учня (діалог), розвивають творче мислення. За І. Лернером, до таких методів відносяться частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Хоча учні в цьому випадку більш активні, основною формою взаємодії часто залишається і монолог. Спочатку педагог у монологічній формі здійснює передачу знань учням, а потім останні повертають йому ці знання, шляхом монологічних відповідей. Інколи навчання відбувається у діалозі вчителя й учня, шляхом бесіди, однак викладач виступає як своєрідний полюс, навколо якого концентрується вся комунікація учасників процесу навчання,

Інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті і активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності, і мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. Такими методами є:

- *груповий* (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через співпрацю у малих групах);
- *колективний* (багатостороння взаємодія є полілогом, у якому бере участь кожен учень класу);
- *колективно-груповий* (коли робота малих груп поєднується з роботою всього класу).[240]

Інтерактивний спосіб отримання знань визначає уявлення про сучасний характер знання як динамічного, еволюціонуючого, соціального продукту, результату спільної діяльності людей. Ми погоджуємося з думкою

С.Смірнова про те, що «найважливіший орієнтир сучасної теорії освіти – уявлення про дослідницьку спільноту тих, хто навчається, і які під керівництвом учителя освоюють нові знання»[349].

Формуючим елементом в інтерактивних методах навчання є інтерактивне спілкування учнів. З позицій теорії діяльності інтерактивне спілкування є найважливішою складовою сучасного навчання. Полілог створює і підтримує спільну навчальну діяльність, в якій і відбувається розвиток його учасника. Він сприяє переводу індивідуальних видів діяльності в діяльність спільну, об'єднану єдиною метою. Ключовим для розуміння ролі інтерактивного спілкування в соціальному розвитку є теза про те, що розвивається не дитина, а єдність дитини з найближчим мікро соціумом, куди входять однолітки і вчителі. Крім того, використання інтерактивних методів забезпечує реалізацію ідеї співробітництва в колективі, сприяє оздоровленню психологічного клімату, створює атмосферу доброзичливості.

Сутність інтерактивних методів полягає у тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Це навчання у взаємодії та співпраці, в якому і вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від активних та «пасивних» методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем. Учитель тільки організатор і координатор інтерактивної взаємодії. На відміну від активних методів навчання, які будуються на одnobічній взаємодії (її організовує і постійно стимулює учитель), інтерактивні методи принципово змінюють схему взаємодії учасників навчального процесу.

Інтерактивні методи передбачають організацію кооперативного навчання, коли індивідуальні завдання переростають у групові, кожний член групи вносить унікальний вклад у спільні зусилля, зусилля кожного члена групи потрібні та незамінні для успіху всієї групи. Для роботи за інтерактивними методами учителю необхідно змінити свої особисті підходи

до навчання, а в учнів повністю змінюють в такому разі життя класу. Тому для роботи за даними методами учителю необхідна певна підготовка (дидактична, моральна) та й учителю і учням треба звикнути до них. Свою роботу вчителю слід починати з простих інтерактивних методів – робота в парах, малих групах і переходити до більш складних. Коли у вчителя і учнів з'явиться досвід подібної роботи, то уроки будуть проходити набагато легше, цікавіше, а підготовка до них не буде займати багато часу.

Підсумовуючи вищесказане, наголосимо на тому, що в кожній складовій технології навчання обов'язково застосовується один-кілька методів для одержання навчального результату.

Список використаних джерел

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды /Сост. М.Ю.Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560с.
2. Голант Е.Я. Методы обучения в советской школе/Е.Я.Голант – М.,1957.
3. Данилов М.А. Процесс обучения в советской школе./ М.А.Данилов – М.: Учпедгиз, 1960. – 290 с.
4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я.Лернер – М.: Педагогика, 1990. – 186 с.
5. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности/ И.Я.Лернер М.: Знание, 1980.
6. Макаренко А.С. Книга для родителей/А.С.Макаренко – Соч., т.IV, с.19.
7. Махмутов М.И. Современный урок. – М., 1985.
8. Методика навчання історії в школі /О.І. Пометун, Г.О. Фрейман – К.: Генеза, 2005.
9. Островерхова Н.М. Учитель, /Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.-1040с.
10. Побірченко Н.С. Підготовка студентів до застосування інтерактивних технологій на уроках у початковій школі/ Підготовка майбутніх учителів до застосування нових технологій навчання у початковій малокомплектній

школі: Монографія / Н.Г.Баліцька, О.А.Біда, Г.П.Волошина та ін; За заг. ред. Н.С.Побірченко. – К.: Наук. світ, 2004. -125с.

11. Пометун О. Інтерактивні методи навчання .-С 357/Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с

12. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1997.